

**Uwarunkowania zróżnicowań gospodarczych
w państwach Unii Europejskiej**

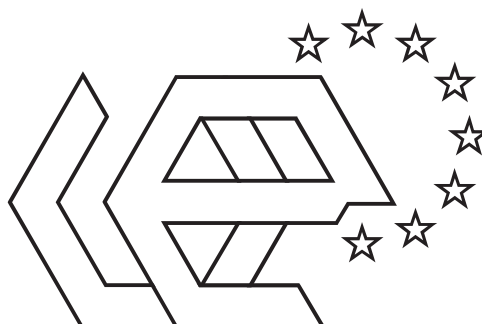

Rodzicom – Halinie i Lucjanowi,
Córce Zosi,
Babci Zosi,
Babci Janinie i Dziadkowi Janowi

ANDRZEJ PACZOSKI

Uwarunkowania zróżnicowań gospodarczych w państwach Unii Europejskiej

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO
Gdańsk 2025

Recenzent
dr hab. Małgorzata Gawrycka, prof. PG

Redaktor Wydawnictwa
Agnieszka Kołwzan

Projekt okładki i stron tytułowych
Kaja Mucha-Król

Skład i łamanie
Maksymilian Biniakiewicz

Publikacja dofinansowana ze środków
Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-686-9

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 11 37, tel. kom. +48 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
wydawnictwo.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: wydawnictwo.ug.edu.pl/sklep/

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 14 49

Spis treści

Wstęp	9
Rozdział 1. Uwarunkowania wzrostu gospodarczego	15
1.1. Wzrost gospodarczy	15
1.2. Teorie wzrostu gospodarczego	17
1.2.1. Keynesowskie modele wzrostu	20
1.2.1.1. Model Harroda-Domara	20
1.2.1.2. Model wzrostu gospodarczego Kaldora	24
1.2.2. Neoklasyczne modele wzrostu	31
1.2.2.1. Neoklasyczna teoria wzrostu Solowa-Swana	32
1.2.2.2. Model wzrostu Mankiwa-Romera-Weila	38
1.2.2.3. Teoria konwergencji (dywergencji)	40
1.2.3. Endogeniczne modele wzrostu	52
1.2.3.1. Model wzrostu endogenicznego Rivera-Batiza i Romera	54
1.2.3.2. Koncepcja wzrostu endogenicznego Yamamoto	57
1.2.3.3. Modyfikacja modelu wzrostu endogenicznego Walza	57
1.2.3.4. Założenia wzrostu endogenicznego według Martina i Ottaviano	58
1.2.4. Teoria instytucjonalna – rola porządku instytucjonalnego w gospodarce	61
1.2.4.1. Nowa Ekonomia Instytucjonalna	66
1.2.4.2. Efektywność rządu i gospodarki wobec porządku instytucjonalnego	76
1.3. Oddziaływanie innowacyjności i wiedzy na gospodarkę	83
1.4. Znaczenie integracji i fragmentacji produkcji dla wzrostu gospodarczego	89
Rozdział 2. Rozwój gospodarczy	95
2.1. Teoria wielkiego pchnięcia	98
2.2. Strukturalistyczna teoria rozwoju	103
2.3. Rozwój zrównoważony	106
2.4. Konsensus waszyngtoński wobec rozwoju gospodarczego	110
Rozdział 3. Teorie lokalizacji działalności gospodarczej	117
3.1. Teoria rolniczego użytkowania ziemi	117
3.2. Teoria lokalizacji przemysłu	119
3.3. Teoria lokalizacji Isarda	126
3.4. Rola aglomeracji w lokalizacji działalności gospodarczej	131
Rozdział 4. Historia terytorialnych zróżnicowań rozwojowych	135
4.1. Starożytność	135
4.2. Średniowiecze	140
4.3. Rola miast w rozwoju gospodarczym	142
4.4. Dominacja Europy po 1500 r.	147
4.5. Początek ewolucji gospodarczej w Europie	150
4.5.1. Znaczenie sektora rolnego	150
4.5.2. Początki uprzemysłowienia gospodarek w Europie	151

4.5.3. Zmiany gospodarcze w państwach Europy Zachodniej	152
4.5.4. Sytuacja gospodarcza państw Europy Środkowej i Wschodniej	157
4.5.5. Zmiany gospodarcze w XVIII w. – wzrost znaczenia miast	159
4.5.6. Wielka Brytania i rewolucja przemysłowa	161
4.5.7. Struktura sektorowa gospodarki przed rozpoczęciem rewolucji przemysłowej	163
4.5.8. Rynek finansowy	166
4.5.9. Systemy ustrojowe i ich wpływ na rozwój	169
Rozdział 5. Przyspieszenie postępu cywilizacyjnego w XIX w.	179
5.1. Znaczenie Wielkiej Brytanii w rozwoju gospodarki światowej	181
5.2. Rewolucja przemysłowa w krajach Europy kontynentalnej	185
5.3. Poziom uprzemysłowienia	190
5.4. Państwa z sukcesem przechodzące opóźnioną industrializację	194
5.5. Państwa z ograniczonymi efektami industrializacji	199
5.6. Efekty braku industrializacji	205
5.7. Bilans rewolucji przemysłowej – liderzy	206
5.8. Umiedzynarodowienie gospodarki – cykle koniunkturalne	207
Rozdział 6. Gospodarka Europy na przełomie XIX i XX w.	213
6.1. Handel międzynarodowy	214
6.2. System monetarny	216
6.3. Inwestycje zagraniczne	218
6.4. Sytuacja gospodarcza Europy po 1914 r.	221
6.5. Światowy kryzys gospodarczy	226
6.6. Skutki światowego kryzysu gospodarczego	229
6.7. Interwencjonizm gospodarczy państwa	233
6.8. Polityka gospodarcza państw faszystowskich	234
6.9. Polityka regionalna w międzywojennej Europie	236
6.10. Sytuacja gospodarcza w przededniu II wojny światowej	244
6.11. II wojna światowa w Europie	247
Rozdział 7. Sytuacja po II wojnie światowej – odbudowa Europy	249
7.1. Ustanowienie powojennego porządku gospodarczego	251
7.2. Stan gospodarki w państwach Europy Zachodniej po II wojnie światowej	253
7.3. Gospodarki państw Europy Środkowo-Wschodniej po II wojnie światowej	257
7.4. Oddziaływanie sektora publicznego na gospodarkę w Europie Zachodniej	263
7.5. Dynamika gospodarcza Europy Zachodniej	266
7.6. Europejska gospodarka na początku XXI w.	276
Rozdział 8. Europa wobec różnicowań gospodarczych – integracja i polityka spójności	287
8.1. Integracja europejska	287
8.1.1. Istota procesu integracji	287
8.1.2. Rodzaje integracji i poglądy na procesy integracyjne	289
8.1.3. Integracja gospodarcza	293
8.1.4. Przykłady procesów integracyjnych	295
8.1.5. Integracja w Europie Zachodniej	296
8.2. Polityka regionalna EWG	299
8.3. Polityka spójności w UE	301

Spis treści	7
8.4. Porządek prawny w krajach UE	314
8.5. Czynniki określające różnice kulturowe w Europie	316
8.6. Zróżnicowanie religijne Europy	321
Rozdział 9. Empiryczna estymacja wpływu wybranych wskaźników ekonomicznych na PKB <i>per capita</i> w UE	325
9.1. Analiza empiryczna wybranych danych ekonomicznych dla państw UE	328
9.2. Materiały i metody statystycznej weryfikacji hipotez	340
9.2.1. Zastosowana metodologia	340
9.2.2. Charakterystyka próby	342
9.2.3. Wyniki analizy regresji	352
9.2.3.1. Dobór predyktorów oraz efektów losowych do modelu finałowego	352
9.2.3.2. Struktura modelu finałowego	352
9.2.3.3. Przetworzenia wstępne	353
9.2.3.4. Wyniki dopasowania modelu	353
9.2.3.5. Ocena jakości modelu	355
9.2.4. Analiza grupowania krajów za pomocą HCPC	360
9.2.5. Wyniki modelu statystycznego w kontekście historycznym, prawnym i kulturowym państw UE	363
Zakończenie	375
Załączniki	383
Załącznik 9A. PKB <i>per capita</i> w UE, euro, ceny bieżące (2000–2018)	383
Załącznik 9B. Zatrudnienie ogółem w grupie wiekowej 15–64, % populacji czynnej zawodowo (2000–2018)	384
Załącznik 9C. Eksport towarów i usług, % PKB (2000–2018)	386
Załącznik 9D. Wzrost gospodarczy % PKB, procentowa zmiana do roku poprzedniego (2000–2018)	387
Załącznik 9E. Wydajność i jednostkowe koszty pracy, euro (2000–2018)	388
Załącznik 9F. Liczba rocznie zgłoszonych patentów w UE (średnio dla okresu 2000–2018)	390
Załącznik 9G. Osoby z wykształceniem wyższym i/lub zatrudnione w sektorze nauki i techniki, odsetek osób czynnych zawodowo (2000–2018)	391
Załącznik 9H. Wydatki na badania i rozwój (GERD), % PKB (2000–2018)	392
Załącznik 9I. Inwestycje ogółem, % PKB (2000–2018)	393
Załącznik 9J. Wykaz stosowanych skrótów statystycznych	395
Załącznik 9K. Predykcja na podstawie dopasowanego modelu regresji	396
Literatura	399
Źródła prawa	416
Źródła archiwalne	417
Źródła internetowe	417
Narzędzia statystyczne	417
Spis rysunków	419
Spis tabel	423

Wstęp

Jednym z problemów rozpatrywanych w ekonomii są zróżnicowania gospodarcze występujące w układzie międzynarodowym lub w poszczególnych państwach (na poziomie regionalnym i lokalnym). Dlatego poszukiwanie przyczyn tego zjawiska oraz możliwości jego rozwiązania jest istotne.

Celem badań przedstawionych w niniejszej książce była próba identyfikacji i opisu przyczyn zróżnicowań gospodarczych z uwzględnieniem wpływu wybranych wskaźników ekonomicznych, kontekstu historycznego (światowej ewolucji społeczno-gospodarczej), porządku prawnego oraz kulturowego reprezentowanego przez mieszkańców poszczególnych państw. Za punkt odniesienia do ustalania poziomu zróżnicowań posłużył nominalny PKB *per capita* (w wartościach bieżących). Poziom tego wskaźnika był wielkością objaśnianą przez wybrane dane ekonomiczne w modelu statystycznym. Obszar badawczy stanowiły kraje Unii Europejskiej w okresie 2000–2018. Omówiono również historię gospodarczą Europy, wraz ze zmianami gospodarczymi w krajach, które później nie przystąpiły do Unii Europejskiej (czy wcześniej do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej). Pozwoliło to na kompleksowe i całościowe przedstawienie sytuacji gospodarczej (również w kontekście społecznym i politycznym) na kontynencie europejskim.

Okres badawczy (2000–2018) wybrano, biorąc pod uwagę dostępne dane wyselekcjonowane z bazy Eurostat. Publikacja liczby patentów została zakończona w 2018 r. Ponadto kolejne lata przynosiły wydarzenia (jak pandemia COVID-19, konflikt wojenny na Ukrainie wywołany przez Rosję), które wymagałyby nieustannego aktualizowania treści zawartych w pracy oraz zmian jej struktury i redakcji.

Powiązanie wskaźników ekonomicznych – ilościowych kształtujących poziom zamożności społeczeństwa (PKB *per capita*) z czynnikami niemierzalnymi empirycznie (uwarunkowania historyczne, wzorce prawne i kulturowe) miało służyć obiektywnemu wyjaśnieniu badanego zjawiska – zróżnicowania gospodarczego. Przyjęto główną hipotezę w postaci: zróżnicowania gospodarcze spowodowane są nie tylko czynnikami ekonomicznymi (ilościowymi, mierzalnymi, jak badane i publikowane przez statystyki wskaźniki ekonomiczne), ale również czynnikami niedającymi się zweryfikować ilościowo, związanymi z cechami danego społeczeństwa – tzw. jakościowymi (jak: historia danego kraju i jej wpływ na społeczeństwo, cechy kulturowe, porządek instytucjonalny – wzorce prawne, wyznawana religia). Aby wyjaśnić hipotezę główną, ustalono dwa założenia szczegółowe – dotyczące czynników ekonomicznych

(mierzalnych) i jakościowych (trudnych do ilościowej weryfikacji). W ramach pierwszego z nich określono następujące szczegółowe hipotezy badawcze (odnoszące się do wskaźników mierzalnych):

- wskaźnik zatrudnienia ogólnego wykazał pozytywne oddziaływanie na PKB *per capita*,
- eksport towarów i usług wpłynął pozytywnie na PKB *per capita*,
- zmiana procentowa tempa PKB w stosunku do poprzedniego okresu miała pozytywny wpływ na PKB *per capita*,
- parametr wydajności pracy i jednostkowe koszty pracy pozytywnie oddziaływały na PKB *per capita*,
- roczne liczby zgłoszeń patentowych korzystnie wpływały na PKB *per capita*,
- odsetek ludności z wykształceniem wyższym (International Standard Classification of Education, ISCED) i/lub zatrudnionych w nauce i technice wykazał pozytywny wpływ na PKB *per capita*,
- wewnętrzne wydatki na badania i rozwój (Gross Domestic Expenditure on Research and Development, GERD) oddziaływały pozytywnie na PKB *per capita*,
- stosunek inwestycji ogółem do PKB pozytywnie wpływał na PKB *per capita*.

W ramach drugiej hipotezy szczegółowej poczyniono następujące założenia o charakterze jakościowym, niemierzalnym:

- uwarunkowania historyczne (przemiany cywilizacyjne) oddziałują na dynamikę gospodarczą, w tym PKB *per capita*,
- porządek instytucjonalny związany ze stosowanym systemem prawnym może podnosić PKB *per capita*,
- czynniki kulturowe, w tym religijne, dotyczące mieszkańców poszczególnych państw wpływają na gospodarkę i poziom zamożności – PKB *per capita*.

Dla realizacji zamierzonych celów i weryfikacji postawionych hipotez przyjęto odpowiedni porządek, dzieląc książkę na dziewięć rozdziałów.

W rozdziale pierwszym przybliżono kwestię wzrostu gospodarczego jako czynnika niezbędnego dla postępu gospodarczego i dochodów społeczeństwa. Określono, czym jest wzrost gospodarczy oraz jego determinanty. Następnie przedstawiono wybrane najważniejsze teorie wzrostu gospodarczego. Dokonano podziału tych teorii na grupy: keynesowskie, neoklasyczne, realnego cyklu gospodarczego oraz endogeniczne. Przeprowadzono przegląd wybranych teorii wzrostu gospodarczego, nakreślając najważniejsze ich założenia według twórców teorii. W kolejnej części rozdziału zwrócono uwagę na rolę porządku instytucjonalnego dla wzrostu gospodarczego. Przybliżono również zagadnienia innowacyjności, wiedzy oraz integracji i fragmentacji produkcji jako istotnych czynników przyczyniających się do wzrostu gospodarczego.

Rozdział drugi poświęcony został zagadnieniu rozwoju gospodarczego, które należy odróżniać od wzrostu gospodarczego. W rozdziale omówiono wybrane teorie rozwoju gospodarczego. Przywołano również Konsensus waszyngtoński¹ – doku-

¹ Zob. L.J. Jasiński, *Konsensus Waszyngtoński jako formuła rozwoju gospodarczego*, „Studia Ekonomiczne” 4/2006.

ment, na mocy którego wprowadzono rekomendacje odnoszące się do przedsięwzięć mogących sprzyjać rozwojowi gospodarczemu.

Trzeci rozdział dotyczył kwestii lokalizacji działalności gospodarczej. Zróżnicowanie przestrzenne działalności podmiotów gospodarczych determinuje odmienne tempo wzrostu gospodarczego w układzie terytorialnym państw, regionów, jednostek lokalnych. W rozdziale przedstawiono wybrane teorie lokalizacji działalności gospodarczej. Uwarunkowania brane pod uwagę przy lokalizacji biznesu umożliwiają podejmowanie sprzyjających działań dla przyciągania przedsiębiorców.

Rozdział czwarty stanowił wprowadzenie do omówienia zjawisk realnie rejestrowanych w gospodarce. Został poświęcony historii gospodarczej, a ściślej rzecz ujmując – zróżnicowaniom gospodarczym. Opisując analizowane zagadnienia, przywołano możliwie najstarsze odkrycia historyczne dotyczące procesów gospodarczych i rozwoju poszczególnych cywilizacji obejmujące okres starożytny. Najistotniejszym obszarem zainteresowania była Europa. Rozdział został zakończony opisem sytuacji gospodarczej Europy w XVIII w.

Kolejny rozdział również wprowadzał kontekst historyczny. Skoncentrowano się na wieku XIX – ważnym dla postępu cywilizacyjnego świata. Zmiany gospodarczo-społeczne, które nastąpiły w tym okresie, wywołane rewolucją przemysłową, były istotne dla późniejszego zróżnicowania gospodarczego nie tylko państw europejskich. Aby przedstawić procesy prowadzące do ukształtowania się różnic gospodarczych w Europie, posłużono się wybranymi wskaźnikami ekonomicznymi, jak: wzrost gospodarczy, PKB *per capita*, produkcja żelaza i stali. Ponadto podjęto próbę stworzenia typologii państw europejskich uwzględniającej postępy gospodarcze powodowane przez zmiany w tym okresie, np. industrializację. Następnie syntetycznie przedstawiono efekty rewolucji przemysłowej w XIX w.

Rozdział szósty dotyczył przełomu XIX i XX w. i sytuacji gospodarczej w Europie. Mechanizmy gospodarcze, które w tym okresie powstały, miały znaczenie dla późniejszego funkcjonowania gospodarki światowej. Zwrócono uwagę na problematykę: międzynarodowej wymiany handlowej, systemu monetarnego, inwestycji zagranicznych. Przedstawiono konsekwencje światowego kryzysu gospodarczego. Wskazano na zwiększoną w okresie międzywojennym interwencję państwa w system gospodarczy, w tym prowadzoną przez sektor publiczny politykę regionalną. Rozdział kończy omówienie sytuacji gospodarczej Europy podczas II wojny światowej.

W rozdziale siódmym opisano stan gospodarki europejskiej od zakończenia II wojny światowej do początku XXI w. Przedstawiając sytuację gospodarczą kontynentu, posłużono się podziałem na Europę Zachodnią i Środkowo-Wschodnią, w związku z powstaniem dwóch wrogich bloków politycznych: części zachodniej – demokratycznej, z gospodarką rynkową i części wschodniej – komunistycznej, z gospodarką centralnie planowaną. Omówiono rolę sektora publicznego w gospodarkach państw Europy Zachodniej. Pod koniec rozdziału przybliżono stan gospodarki europejskiej po upadku komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej (przełom XX i XXI w.). Posłużono się wybranymi danymi ekonomicznymi dotyczącymi opisywanego okresu. Zarówno w tym, jak i trzech poprzednich rozdziałach treści poświęcone historii gospodarczej

zostały rozbudowane. Miało to na celu analizę czynników sprzyjających wzrostowi gospodarczemu oraz bogactwa mieszkańców poszczególnych państw (PKB *per capita*) w przeszłości, które stanowiły fundament i porównanie dla badania sytuacji gospodarczej na początku XXI w. – w przyjętym okresie badawczym 2000–2018.

Kolejny rozdział zawiera omówienie działań związanych z próbą pokonywania zróżnicowań gospodarczych oraz identyfikacją czynników różnicujących poszczególne kraje europejskie. Wskazano w ramach niwelowania zróżnicowań na proces integracji na Zachodzie Europy. W tej części zdefiniowano pojęcie integracji, przedstawiono teorie oraz rodzaje integracji, a także scharakteryzowano poglądy na proces integracji europejskiej. Wskazano na rolę polityki regionalnej w pokonywaniu dysproporcji rozwojowych w Europie zarówno w okresie EWG, jak i później w UE. Do opisu wskazanych problemów wykorzystano wybrane wskaźniki i dane umieszczone w tabelach i na rysunkach. W kolejnej części rozdziału omówiono różnice w porządkach prawnych funkcjonujących w państwach europejskich będących ważnym czynnikiem ładu instytucjonalnego państwa. Podano wzorce prawa i wskazano państwa, które takie rozwiązania stosują. Następnie podano czynniki kulturowe, które różnicują mieszkańców Europy, np. indywidualizm – kolektywizm, stopień unikania niepewności, kultury monochromiczne – polichromiczne, kultury propartnerskie – protransakcyjne, dystans do władzy. Zwrócono również uwagę na zróżnicowanie religijne w Europie. Podano, z jakimi wyznaniem identyfikuje się większość obywateli poszczególnych państw. Na wskazanej podstawie przypisano krajom europejskim wybrane wzorce prawne, cechy kulturowe, religijne, które mogą oddziaływać na podejście do pracy i dynamikę gospodarki.

W ostatnim rozdziale przedstawiono wyniki badań empirycznych opartych na modelach statystycznych. Badanie obejmowało państwa członkowskie UE w latach 2000–2018. Okres analizy uwzględniał czas, kiedy to brane pod uwagę kraje nie były jeszcze członkami UE (państwa postkomunistyczne Europy Środkowo-Wschodniej). Jednak państwa te zostały ujęte w analizie. Wybrany przedział czasowy dotyczył jeszcze członkostwa Wielkiej Brytanii w UE. Związany był również z uwzględnieniem w bazie Eurostat liczby zgłaszanych patentów (od 2018 r. zaprzestano ich publikacji). Do wykonania badania wybrano wskaźniki ekonomiczne, dotyczące zaprezentowanych teorii wzrostu gospodarczego, jak wskaźnik zatrudnienia ogółem, eksport towarów i usług, wzrost gospodarczy (tempo nominalnego PKB – procentowa zmiana w stosunku do poprzedniego roku), wydajność pracy i jednostkowe koszty pracy, zgłoszone patenty, osoby z wyższym wykształceniem związane z nauką, wydatki na badania i rozwój, inwestycje oraz PKB *per capita* w cenach bieżących (jako wskaźnik objaśniany). Bazowano na danych dostępnych na stronie Eurostat. Do analizy statystycznej wykorzystano: wartości średnie badanych wielkości, dynamikę (2000/2018), odchylenie standardowe, model regresji wieloczynnikowej oraz grupowanie hierarchiczne na głównych składowych (HCPC) łączące metodę głównych składowych, klastrowanie hierarchiczne oraz klasteryzację podziałową metodą k-średnich. Na podstawie wyników badań statystycznych sformułowano wnioski. Następnie przedstawiono

rekomendacje dotyczące postawionej w pracy problematyki zróżnicowań gospodarczych pomiędzy państwami odnoszące się do przyczyn i możliwości eliminacji tego problemu.

Praca może stanowić wkład do dyscypliny ekonomia i finanse dzięki multidyscyplinarnemu podejściu do kwestii zróżnicowań gospodarczych. Oprócz wyboru wskaźników ekonomicznych dla badanego obszaru państw UE w ramach metod statystycznych uwzględniono także kwestie historyczne i kulturowe mieszkańców poszczególnych państw (w tym religijne) i instytucjonalne (wzorce porządku prawnego). Zatem w ramach nauk społecznych oprócz badania stricte związanego z ekonomią i finansami wzięto pod uwagę nauki o kulturze i religii oraz historii gospodarczej przynależne do nauk humanistycznych oraz nauki prawne (należące do nauk społecznych). W wyborze wskaźników ekonomicznych do opisu zróżnicowań gospodarczych w UE w odniesieniu do poziomu PKB *per capita* posłużono się analizą teorii wzrostu i rozwoju gospodarczego.

Aby zrealizować cel badawczy, posłużono się metodami badawczymi jakościowymi i ilościowymi. W ramach metod jakościowych wykorzystano analizę literatury i dokumentów oraz studia przypadków. Przy analizie ilościowej zastosowano: analizę danych archiwalnych, badania panelowe, obserwacje statystyczne oraz metody statystyki opisowej zaawansowanej.

* * *

Autor pragnie podziękować następującym osobom za wsparcie i pomoc podczas pracy nad publikacją: dr hab. Monice Bąk, prof. UG, dr hab. Małgorzacie Gawryckiej, prof. PG, dr hab. Anicie Szymańskiej, prof. UG, dr hab. Henrykowi Ćwiklińskiemu, prof. UG, dr hab. Giuseppe T. Cirelli, prof. UG, dr Annie Semmerling, dr. Grzegorzowi Pawłowskiemu oraz Janinie Kiprowskiej i Beacie Szalkowskiej.